

ДУХОВНА КРИЗА НАШЕГ ДОБА

(ПРЕДАВАЊЕ ДРЖАНО У ХРИШЋ. ЗАЈ. МЛАДИХ ЉУДИ 13. ДЕЦ. 1931. Г.)

Скоро на сваком кораку чујемо данас како се говори о кризи. О каквој кризи? Говори се о кризи привредној, економској, финансијској,¹ новчаној. Привредна криза доиста постоји и она је врло озбиљна и врло тешка. За ту тешку кризу, коју данас преживљујемо, има узрока многобројних и врло дубоких. Али, на крају крајева, могли бисмо просто рећи да привредна криза долази свакако, највећим делом, отуда, што су привредна или материјална добра неправично расподељена међу људима: док једни имају много, и сувише, други немају скоро ништа или врло мало; док једни расипају, други умиру од глади. Најважнији узроци привредне кризе јесу дакле узроци духовне природе. Ти узроци јесу: недостатак правичности, недостатак поверења, недостатак љубави међу људима.

Ми данас овде нећемо говорити о привредној кризи, већ о једној другој кризи која није мање важна и мање тешка.¹ А то је духовна криза. Шта је духовна криза? У чему се састоји духовна криза? И, пре свега, можда ће ко запитати: да ли се уопште може говорити о духовној кризи и тврдити да духовна криза постоји, исто онако као што се тврди да постоји привредна криза?

Нико вероватно не може озбиљно посумњати да постоји привредна криза, јер ту кризу скоро сви осећамо више или мање. Да ли су пак људи исто тако сложни у тврђењу да постоји духовна криза данашњег друштва, криза културног човечанства, криза целокупне данашње културе, и духовне, моралне не само материјалне, привредне? Или неко може сумњати да постоји, осим привредне, и врло озбиљна духовна криза? Доиста, на жалост, духовну кризу не увиђају сви људи, не увиђају је људи који тако лако увиђају привредну кризу. Зашто? Зато што се духовна криза и не може увидети и осетити исто онако лако, као привредна криза. Духовну кризу увиђају управо само они који виде, умеју да виде највише, најдаље, најдубље. А духовна криза постоји, и врло дубока: то је морална и религиозна криза у којој се културно човечанство данас налази².

¹ Ако се може рећи да свако доба има своје кризе, лакше или теже, онда наше доба спада заиста у доба најтежих криза!

² Кад говоримо о духовној кризи, могли бисмо говорити и о кризи у науци и филозофији. Јер данас доиста постоји криза не само у филозофији

Данашња духовна криза није настала тек данас, али је нарочито после светскога рата постала тешком, много тежом него пре рата. Било би врло смело и управо неозбиљно, кад бисмо ми овде хтели покушати да, у неколико речи, изнесемо узроке светског рата. Има ту узрока врло дубоких и многобројних. Али један од тих узрока, и од најважнијих, свакако су морални недостатци оних, који су владали великим европским народима, а нису хтели све покушати да би избегли рат. Државници, који би били прави хришћани и у истини морални људи, не би се тако лако могли одлучити на то да свој народ воде свим оним страшним несрећама које рат собом доноси. А највећи и најстрашнији од свих ратова морао је имати и најтеже и најдуготрајније последице. Светски рат није могао престати чим је званично објављен престанак непријатељстава. Настављена су непријатељства међу појединим људима, често чак и међу најближима, а настављена су и непријатељства међу појединим народима, ако не увек јавно а оно бар потајно. Завладала је слепа саможивост која је искључивала праву моралност и побожност. Последице страшног рата и данас још трају, а најстрашније последице су духовне природе и показују се у духовној кризи коју преживљује данашње људско друштво.

Као и привредна криза, духовна криза је светска криза. Духовна криза је захватила цело културно човечанство, али је свакако нарочито опасна у друштвима која су иначе недовољно културна, где ни наука ни уметност не стоје високо.

Ко не увиђа да у нашем друштву недостаје истинска, дубока религиозност? Или зар можемо говорити о побожности и моралности, кад су и у селима недељом цркве празне а кафане пуне, кад деца дижу руке на родитеље, кад син убија оца, отац сина и брат брата? Помислиће се, можда, да то зло постоји само код неуких сељака. Међутим, многи т.зв. просвећени људи — који су у истини врло често, упркос свршеним школама, само недоучене или полуучене незналице, — данас су често,

него и у најезактнијој природној науци, у физици. А то само показује како је наша наука ограничена и недовољна да нам буде једини вођа у животу. Наш живот далеко превазилази нашу науку. Зато ако сувише преовлада сама наука и њена примена, техника, онда је то знак да култура почиње опадати и пропадати. Јер културу не чине само привреда, техника и наука, већ и уметност и, пре свега, морал и религија. У осталом, криза књиге, о којој би се овде такође могло говорити, показује да ни наука, ни најважнија уметност, поезија, не стоје данас у маси високо, бар код нас не.

ако не потпуно нерелигиозни, а оно религиозно потпуно индиферентни, равнодушни. Они не знају или управо неће да знају за Бога.

Данас доиста многи мисле да могу бити сами себи довољни, без Бога. А човек који неће да зна за Бога, тај хоће и мора у неку руку да сам себи буде Бог. Такав човек не признаје у ствари никакав ауторитет, не признаје искрено, без страха или без рачуна: ништа му није свето, зато што је изгубио поштовање према првом ауторитету, према Богу. Људи су изгубили веру један у другог, зато што су изгубили веру у Бога. Један другог не верује, један другог не поштује. Удаливши се од Бога удаљио се човек од човека, пријатељ од пријатеља, брат од брата, дете од родитеља, ђак од учитеља. И деца према родитељима и ђаци према учитељима хоће да су самостални, независни, слободни. А зар би дошло дотле да често и сами родитељи и учитељи нису изгубили веру у Бога и да деца не виде рђаве примере безбожних родитеља и учитеља?

Многи су данас изгубили веру у Бога, а то значи изгубили су оно што даје највишу вредност човековом духовном животу. Јер шта је душевни живот човеков без основних врлина хришћанских, без вере, наде и љубави? Без тога живот човеков заиста није потпун живот и зато не може бити срећан живот.

На жалост, многи и од оних, који верују, верују слабо, мало, тако рећи само у пола и зато нису потпуно задовољни сами собом и не могу бити срећни. Јер без вере и љубави нема потпуне душе и нема праве среће. Ми не верујемо или не верујемо довољно и зато жалимо за негдашњом побожности за негдашњим пријатељством, за негдашњом срећом. Ето, у томе се састоји духовна криза данашњице: ми осећамо да смо непотпуни, да нам нешто недостаје, да не можемо наћи мир и срећу за којима тежимо. Ми смо духовно гладни и жедни; тежимо за нечим, а не знамо ни сами за чии. А у истини ми жудимо, жудимо и несвесно, за Богом, тежимо натраг ка Богу; само смо залутали и не умемо да се вратимо на прави пут којим се долази до Бога.

Ето у чему је духовна криза: ми нећемо да знамо за Бога, а не можемо без њега; лутамо и тражимо нешто, и не знајући да тражимо Бога. Тражимо Бога од кога смо се толико удаљили и од кога су нас толико удаљили они који неће

да чују за Бога. А неће да чују за Бога најчешће зато што га се боје, што им савест није мирна при помисли, да једном треба да полажу рачуна о своме животу. А то је, на жалост, тако често случај и са самим васпитачима, родитељима и учитељима. Је ли онда чудо што данас деца не поштују родитеље, ни ђаци учитеље, не поштују оне који су им ранили душу, убијајући оно што је у њој највише, убијајући Бога у њој? Уништивши највиши ауторитет у дечјој души, они су тиме уништили сваки, па и свој ауторитет, и тако су уништили сваки морални ослонац дечје душе. Зато се данас чак и дечја душа може осетити тако несрећна да се јадно дете својевољно растаје пре времена са животом.

И привредна криза највећим делом је последица страшног рата, који су људи хтели, и за који су према томе морално одговорни. Незапосленост многих милиона радника, њихово беспосличење није само материјално зло већ извор и толиких моралних зала. Криминална статистика показује број злочинствава који мора задавати бриге сваком мисаоном човеку. С друге стране, опет, статистика нервних и душевних поремећаја показује такво повећање да су неки лекари за душевне болести постављали очајно питање: да ли се, с напретком културе, број душевно поремећених људи неће стално повећавати?¹ И докле ће то ићи? Уз појаве злочинства, нервозе и лудила јавља се и све већи број самоубистава, којих данас има чак и код деце. Морално зло је толико захватило људе да су се чак и понеки од оних, који су свој живот посветили Богу и старању о души својој и својих ближњих, да су се каткад чак и свештеници могли толико заборавити да изврше злочинство или самоубиство.

Све је то знак тешке моралне и религиозне кризе коју преживљујемо. Све је то знак да нисмо срећни, да смо, напротив, врло несрећни, па се зато многи покушавају, и несвесно, спасавати од своје несреће на овај или онај начин: самоубиством, лудилом, нервозом, злочином.

Додуше, и данас још, хвала Богу, чине само незнатну мањину они који су изгубили савест или разум. Али зло се шири. Зато чине највеће зло они који свесно раде на томе да убијају у људима религиозна, а тиме и морална осећања, и на тај начин

¹ Исп. моју студију Шта је психологија? (Просв. Гласник, 1923, св. 7-8, стр. 474) и Увод у Психологију, 1925, стр. 43.

повећавају број оних несрећних, душевно и морално поремећених људи.

Колико је оних који се данас могу похвалити да су потпуно задовољни самим собом, да су потпуно срећни? То не умемо рећи. Али свакако већина људи данас није срећна. Нису срећни ни они, којима није нашкодила привредна криза. Нису срећни, јер осећају да им нешто недостаје, да су нешто изгубили, иако не знају да су изгубили највишу вредност, Бога.

Ми тражимо срећу, хоћемо праву, трајну срећу. Али где је тражимо? Тражимо је на оном путу на коме је не можемо наћи; тражимо је путем безобзирне себичности која неће да зна за друге људе, за ближње, јер неће да зна за Бога. Ето, у томе је криза која мучи душу данашњег културног човека: ми хоћемо истинску срећу и зато осећамо тежњу за нечим вишим, бољим, и зато нисмо задовољни сами собом. А то је већ донекле знак да ће тешка духовна криза нашег доба моћи кренути на боље. Сама та криза показује, по многим знацима, да се боримо, да се отимамо, да не дамо да нас сасвим савладају зле силе које би на крају крајева значиле пропаст човековог друштва и његове културе.

На жалост, ми смо се и сувише удаљили од Бога, као што смо се удаљили један од другог. Ми смо изгубили Бога, т. ј. изгубили смо оно, што је највише, што једино даје смисла нашем животу. Без вере у Бога нема вере у живо, у неки смисао, неки виши циљ живота. Без вере у Бога живот наш, живо, целог човечанства постаје бесмислен, ништаван, уништен, на крају крајева, смрћу, као да никад није ни постојао, — ма колико постојао. Али ми почињемо, хвала Богу, увиђати своју заблуду. Почињемо полако увиђати да не можемо без Бога. Ми тражимо Бога, тражимо право блаженство, само не умемо да га нађемо: и у томе је духовна криза која нас мучи.

Како је уопште и кад почела криза, о којој говоримо, криза наше душе, наше вере и наше моралности? То је тешко рећи. Најгрубљи материјализам, који је захватио наше друштво, т. ј. душе данашњих људи, у најтешњој је вези с привредном кризом, с једне стране, као и с духовном кризом, с друге стране. Како је и кад дошло до тог материјализма? То је велико питање. Али, може се рећи, увек је било људи који су својим животом и радом, својим мислима и осећањима, били

материалисти¹. Јер им је било много лакше да буду материалисти и себичњаци, да живе само за себе, по својим прохтевима, него да живе и раде за друге, по моралним и хришћанским законима.

Али тај практични материализам, коме су људи увек били склони, добио је силног потстрека од једног тобожњег научног теориског материализма. И тог теориског материализма било је и у ранијим вековима, али су га нарочито ватрено исповедали неки немачки научењаци у другој половини прошлог века. Међу њима је било и таквих који су умели врло вешто да врше пропаганду у корист своје тобожње науке. И имали су врло великог успеха. Зашто? Зато што је та материалистичка наука, управо материалистичка вера, била најбоље оправдање и за материализам у практичном животу². Светски рат морао је повећати материализам у животу до највећих размера. Јер људи су се у светком рату доиста били спустили до животиња и клали се као вуци, — као да су се били вратили у времена највећег дивљаштва!

Није дакле чудо што је после светског рата морао задобијати све више присталица материализам, прокламован у име једне погрешно схваћене или лажне науке. Тај тобожњи научни материализам свео је на материју све: души није било места, као ни Богу, јер нису опипљиви као материја; нису материја, а изван материје ништа не постоји. Тако просто, тако лако чинило се све објашњено! Није се захтевала никаква дубина, никакав интелектуални напор за објашњење свих тајни света и живота људског. А то је, разуме се, највише привлачило баш оне који су најмање знали, непросвећене, неуке људе, којима се чинило да тим материалистичким веровањем могу накнадити све недостатке свога знања. Ето, отуда се то ново, материалистичко веровање могло многима чинити вероватније него хришћанско веровање у Бога, Творца и Сведржитеља. Површном погледу чинило се тако јасно да је све постало од материје, да ни дух човеков не чини никакав изузетак и да човек

¹ Исп. Псалм 14.

² Најстрашнија је духовна криза данас у Русији. Додуше никаква власт не може, уништавајући спољашњу цркву, уништити Бога у души човека који верује у Бога. Спољашњи притисак чак може појачати унутрашњу тежњу и чежњу за Богом. Али колико моралног зла може починити код толико људи слабог разума или слабе воље!

води своје порекло од животиње. Све објашњава сама материја, без духовних сила, без Бога. Бог је непотребан; Бога нема.

Шта да одговоримо на то? Да ли да покушамо доказивати да има Бога онима који неће да чују за Бога? Могли бисмо им поставити многобројна питања. Н.пр. да ли они збиља могу лако замислити да би неки мотор или машина, рецимо, механизам једног сата, један аутомобил, један аероплан могао постати сам од себе, из материје, ма и после милијарду векова? Нама то, признајемо, није лако. Најзад, нека би то и било могућно! Али шта су и најсложеније људске машине према најпростијем живом бићу, према најпростијој биљци или најпростијој животињи? Колико је најмања птица бескрајно савршенија него најсавршенији аероплан! Па зар се може мислити да је цео овај свет и сва жива бића у њему, чак и човек са својим разумом и својом савешћу, постао само стицајем случајних околности, бесциљном и бесмисленом игром најситнијих делића материје? Рећи ће се: све су то створиле природне силе. То се заиста може рећи у толико лакше што нико не зна шта су те силе и откуда оне. Шта је уопште сила? То не знамо. Али свакако смемо тврдити ово: да силе, које су могле створити човека, његов разум и његову савест, нису могле бити следе, бесвесне силе.

Само залуд ћемо покушати доказивати онима који неће да слушају доказе. Никаквом науком ни философијом не може се доказати да има Бога онима који не верују, неће да верују у Бога. Јер Бог не би био Бог, кад би се ограниченим људским умом могао потпуно сазнати, потпуно доказати. Или човек би морао бити свезнајући као Бог, кад би могао потпуно сазнати и самога Бога.

Најзад, ако материалисти и нису признавали никакве доказе да Бог постоји, питање је: како су се могли тако понашати, као да су доказали да Бог не постоји, и ако то ни највећи безбожници нису могли доказати? Јер ко би то могао доказати? Ко би могао доказати да Бог не постоји онима који увиђају и осећају да постоји нешто изнад човека, изнад света и изнад човека, који верују у Бога, који га виде својим духовним очима, који га осећају у свом срцу?

Па откуда су материалисти ипак могли многим тако лако доказивати, што се не да доказати, на име, да Бог не постоји? Откуда се тако лако почело ширити веровање да Бог не по-

стоји и ако то нико није могао доказати? Зар се не намеће помисао да је то врло често, код врло многих, био случај зато, што им се чинило боље, ако нема Бога? Зар нису многи људи морално незрели као деца? Реците деци да ће остати код куће сама, без родитеља, без икаквог надзора, она ће уживати у томе што ће моћи чинити све што хоће, и оно што им је иначе забрањено. Многи људи, на жалост, у том су погледу слични деци и остају целог свог живота само велика, неразумна деца. Зато је многе људе било лако одвратити од Бога. И зато је такве људе тешко вратити Богу.

Али они, који не верују, питаће: нашто се враћати вери у Бога? Религија је застарела, преживела. Наука има да заузме место религије код свих људи. То често тврде нарочито т. зв. позитивисти и материалисти од 2. пол. 19. в. на овамо. Крајем тог века један је филозоф отворено проповедао чак и анти-хришћански морал.

Па, питајмо се, да ли је религија збиља преживела? И да ли наука може заменити религију? То заиста не тврде најпаметнији и најбољи међу људима. Највећи данашњи немачки физичар, проф. унив. у Берлину, Мах Planck вели да наука и религија не само нису у супротности већ су једна другој неопходне, ради узајамног допуњавања, у сваком човеку који озбиљно мисли. Он говори о страхопоштовању према вечно недокучноме и скреће пажњу на „божанску тајну“ у срцу људском. А тај велики природњак, који осећа божанску тајну у своме срцу, констатује то и код других великих мислилаца, овим речима: „Није случај да су баш највећи мислиоци свих времена били у исто време и људи дубоке религиозне склоности“¹. Зато можемо смело тврдити да ће религија бити неопходна увек, и онда кад би сви људи достигли интелектуални ниво највећих научењака².

Да ли и они научењаци, који су проповедали теориски материализам, т.ј. материалистичко схватање света и живота људског, т.ј. свет без Бога, да ли и они нису били већ у

¹ Исп. М. Planck, *Kausalgesetz und Willensfreiheit*, 1923. р. 62.

² У осталом, има и данас научењака, природњака, који биће Божје изводе (доказују) као нужну научну претпоставку за објашњење природе и њених закона. Али о томе данас нећемо говорити. То би нас одвело далеко, у филозофију природних наука. Само морамо нагласити да су и то повољни знаци садашње кризе, знаци на боље.

знаку извесне моралне кризе, и ако су могли бити искрени у својој новој вери, своје безверју? То нећемо тврдити. Тек је у сваком случају врло карактеристично да су они могли превидети толике чисто научне тешкоће и недостатке своје теорије. Психолошки се то не да објаснити друкчије него тиме што човек врло лако види оно, што жели да види, и обратно, врло лако превиди, не види, оно што не жели да види. Бога не може видети или осетити ко не жели да га види. Многи се одвратили од Бога тако рећи из пркоса, што му се сви снови у животу нису остварили. Али залуд очекује од науке да му она замени религију, да излечи његово разочарење и поврати му веру у живот и вољу за живот.

Научењак доиста мора своја истраживања почињати с веровањем да ће моћи успешно испитивати природне силе и утврђивати природне законе, и не водећи рачуна ни о каквим недокучним надприродним силама. Јер иначе би противречио самом себи. тражећи нешто што и сам верује да не може наћи. Научењак чини своја истраживања бесциљно, ако верује да не може открити никакве природне законе, т.ј. нешто што би указивало на саму природу или суштину појава које он испитује. Али ако он и ван своје научне лабораторије то своје веровање, које му је нужно само као претпоставка његовог чисто научног истраживања, ако он то, велим, износи као једину могућну веру — и ако зна да то није случај — онда је такво тврђење у буквалном смислу речи карактеристично, т.ј. израз његовог карактера много више него његове науке.

Вера у Бога остаје дело слободне одлуке човекове: свако може сам да слободно одлучи: или ће веровати у Бога или неће веровати. Шта значи не веровати у Бога? То значи веровати да човек води своје порекло од животиње и да, у суштини, и сам није ништа друго него ти његови далеки претци, т.ј. животиње. То значи веровати да је човек само једна свесна машина, аутомат који у истини не може бити морално одговоран за оно што ради, јер на крају крајева ради што мора и како мора да ради.

А шта значи веровати у Бога? То значи веровати да је човек божанског порекла, и да према томе на себе прима тешку обавезу да живи, не по тренутним нагонима и себичним прохтевима, као животиња, већ да живи како захтева високо достојанство човека, схваћеног као дело Највишега, т.ј. да живи по моралним законима које је Исус Христос људима дао. То

значи веровати да свет није бесциљна и бесмислена игра природних сила већ дело Божје, које има смисла и циља, јер га Бог стално одржава, стално води бригу о њему. Јер како псалмопевац Давид пева: „Који је створио ухо, зар не чује, и који је око начинио, зар не види?“

Али како ће разумети речи Св. Писма онај који неће да зна за Бога, који верује да је човек постао, као и све друго, само случајним стицајем различних, бесвесних природних сила? Има данас свакако, на жалост, доста безбожника. Зашто? То се питање намеће, у толико пре, што вероватно нема ниједног разумног човека који би целог свог живота, у свима тренутцима, и у најтежим искушењима, био увек безбожник. Нема можда разумног човека који се ни један једини пут у животу није обратио Богу и, у молитви, тражио непосредан додир с Богом. Јер Бог се налази у дубини душе сваког човека, и онога који Га се јавно одриче, који никад и не силази у дубине своје рођене душе.

Доиста многи данас, пре свега, нема времена да силази у дубине своје душе где би нашао Бога. Многи познају тако рећи своје хаљине или ципеле, које виде, боље него своју душу, у чије се дубине и не усуђују загледати. У ово доба американизма, електричних железница, аутомобила и аероплана, кад се сви некуд журе, нема се времена за оно што је најважније. Време нам је врло скупо. Зашто? Зато што грамзимо само за материалним благом и за чулним уживањима којих никад нисмо сити. А никад их нисмо сити зато што она не могу потпуно задовољити наш дух и учинити нас срећним. А ми хоћемо срећу и зато тражимо увек нова и све већа уживања, мислећи да ћемо у њима наћи срећу. Ми не тражимо срећу, где би је требало тражити, занемарујемо најдубља, најтрајнија, духовна задовољства, не негујемо морална и религиозна осећања. Ми налазимо временна за најразличније забаве, забаве често врло сумњиве вредности, а немамо времена да се мало позабавимо и сами собом, да дамо себи рачуна о својој души, о својој савести, о своме односу према Богу и према људима, према ближњима, према најближима. Родитељи често заборављају на душу своје деце, старајући се само да их што боље материално обезбеде. А сама деца су каткад и у томе ишла за примером родитеља. У неким великим градовима, после рата, било је случајева да су ђаци, гимназисти, играли на берзи, у жељи да се што пре обогате!

Ко данас има времена и воље да сам себи сваки дан поставља питање: какав сам био данас, шта сам радио, да ли сам се понашао, како је тр-бало, да ли сам чиниош то треба да чиним?

Ми немамо времена ни да себи озбиљно поставимо најважније питање. А то је питање: да ли верујемо у Бога? Ако верујемо, како и колико верујемо? Да ли доказујемо своју веру делом? Јер „вера без добрих дела је мртва“, вели св. ап. Јаков. А ако не верујемо, зашто не верујемо? Зашто не верујемо у Бога и ако ни на који начин не можемо доказати да Бог не постоји? Из којих разлога не верујемо да свет има неког смисла и циља и да човек има неко више назначење, — оно које му је открио Исус Христос?

Колико је људи који су бар то питање себи озбиљно поставили, пре него што су се одлучили да не верују у Бога? Веровати или неверовати, признавати или не признавати Бога, то је на крају крајева ствар слободне вољне одлуке човекове. А, као што смо видели, многима је лакше да се одрекну Бога него да се вежу за Бога и његове законе. И зато је многе људе лакше одвратити од Бога него их вратити Богу, од кога желе утећи. А има и људи поводљивих, слабе воље, који из неког наопаког поноса мисле да је срамота, ако признају да верују у Бога, мисле да нису модерни људи, ако то признају.

Али крајње је време да се људи почну враћати Богу, да се хришћани врате своје моралном идеалу, Исусу Христу. То је свакако лако рећи. Питање је: како да се то изведе? На то питање има само један одговор: има само један пут којим се можемо вратити Богу. То је дуг, тежак пут, много тежи, много мање привлачан него онај други, супротни пут, којим се удаљује од Бога. То је пут преко Св. Јеванђеља, преко Св. Цркве Христове. То је пут љубави и хришћанског милосрђа. То је пут блаженства за којим тежимо. Јер наше блаженство, права срећа не лежи у нашој себичности, него у животу и раду за друге, за ближње, у хришћанској љубави према свима људима, у хришћанској вери и побожности. Треба да се вратимо Богу, да се вратимо Исусу Христу, да не будемо хришћани само по форми и по имену, већ да то постанемо у истини, срцем и душом.

У дубини душе своје многи и од оних, који данас тврде да не верују, можда једва чекају да поврате веру у Бога. Јер с вером у Бога повратиће и веру у друге људе и у саме себе.

Али они сами немају снаге за то, јер су и сувише слабе воље која се увек поводи за другима, Њима је потребна помоћ која ће им показати прави пут. А у том су положају данас многи и многи. Многи данас жељно очекују моћног всђу који ће их повести натраг ка Богу. И у томе је духовна криза данашњице. Данашњем морално болесном човеку треба помоћи да преброди тешку кризу и из ње изађе здрав, можда — томе се се смемо надати — морално здравији и јачи него пре.

Питање је: ко треба да буде лекар, ко да пружи помоћ у садашњим најкритичнијим тренуцима моралне болести?

Најпозванији би били свакако они који су морално најздравији, најјачи. Али који су то?

Коме ми то данас признајемо? Кому признајемо да је бољи од нас? Зар се морална криза не показује баш у томе што данас ни најбољи међу људима не поштују и не цене један другог, што сваки за себе мисли да је најбољи и хоће да је први? И зато ни онима, који су својим позивом најпозванији да се старају за душе људске, свештеницима, није увек лак посао. Јер како се може помоћи болеснику који не жели помоћ, пошто и не увиђа да је болестан? Није лако ни свештеницима, који су морално дорасли својем узвишеном позиву, а камоли онима који су и сами морално болесни. А морална криза на жалост није увек поштедела ни свештенике.

Шта нам дакле ваља чинити? Шта је у садашњем критичном времену најважније? Најважније је свакако, пре свега, да увидимо тешку кризу, тешку моралну болест од које болујемо. Најбољи или бар најпапетнији међу људима то су већ утврдили, а то почиње увиђати све више људи. И то је први знак да се тешка морална криза може завршити срећно. Треба само наћи најбољи лек, најпоузданији пут за оздрављење. Ми смо казали да има само један пут за то: то је пут морала Христовог. Јер не може се апеловати на саму културу, сам разум, само достојанство човека као разумног бића. То апеловање на човека, без Бога, такође је доста допринело данашњој моралној кризи.

Највиша етичка или морална култура могућна је на темељу Христовог учења. Зато треба да се вратимо правом хришћанству, да се његовом помоћу препородимо, да постанемо други, нови, бољи људи. А можемо ли постати бољи? Свакако! Потребно је само да, пре свега, верујемо у то. А ми верујемо и морамо веровати да можемо постати бољи. Јер који је тај

човек који би за себе самог хтео и смео тврдити да је достигао границе своје воље, своје духовне моћи и да више не може напред, усавршавати се, постати бољи? Хтети постати други, бољи: то је највиши циљ, највиши задатак наше слободе, нашег духа.

Ми се дакле морамо трудити да постанемо бољи, да бисмо могли живети задовољно и бити срећни. А то се морају трудити, пре свега, они од којих донекле зависи судбина људи на земљи. То су они који имају власт над људима, који их политички воде и од чије (просветне) политике зависи и духовно вођство. То су, на првом месту, државници који владају великим силама у Европи и ван ње. Они морају, пре свега, учинити потребне духовне напоре да приђу један другом с више поверења и више љубави. Јер само тако могу избећи нове ратове и пропаст људске културе. А нови ратови могли би заиста значити пропаст културе не само зато што би били далеко страшнији него сви досадашњи ратови него нарочито зато што би страшне нове ране дошле на још неизлечене ране од последњег светског рата, на ране које чине данашњу опасну кризу.

Да завршимо. Данас постоји тешка криза целокупне људске културе. На прво место долази свакако привредна криза. Привредна криза је страховито зло данашњег човечанства, зло услед кога многи људи пропадају, умиру од глади. Али ма колико страшна била, привредна криза није једино и није највеће зло. Могли бисмо замислити да су сви људи постали материјално потпуно обезбеђени, па да ипак нису срећни. Јер шта би људима вределе и највеће материјалне могућности, ако би их употребљавали на то да измишљају и остварују све страшнија средства за узајамно уништавање? И најбогија материјална култура мора пропасти, ако постане сама себи циљ, ако не води другим, вишим циљевима. Историја нам сведочи доиста, да су многе богате културе пропале, чим су људи почели заборавањати своју душу и живети без вере и морала.

Привредна криза је питање живота и опстанка човекова и зато је тако важна. На прво место долази живот, свакако. Али не ма какав живот, не голи живот животиње, већ живот достојан човека, живот духовни и морални, живот у вери и љубави. И зато је духовна криза важнија и озбиљнија него материјална криза. А и сама материјална, привредна криза зло је великим делом баш и зато што повећава духовну кризу, што

људи, које глад мучи, мисле на своје тело много више него на своју душу, и што их глад може завести да учине злочин према ближњима и да, ради тела, упропасте душу.

Материјална и духовна криза, као што видимо, у ствари су нераздвојне. Оне утичу једна на другу и узајамно се повећавају. И тако је дошло до великог данашњег зла. Зла је доста, и сувише. Ми смо на прекретници, у једном опасном, критичком добу. Али већ има знакова на боље, има наде на оздрављење. Хоће ли они, који владају народима, упропастити и то мало наде и спречити оздрављење?

Сама материјална култура, без духовне и моралне, није могућна; она мора пропасти. То не смемо заборавити кад су у питању односи међу појединим народима. То не смеју заборавити државници. Јер ни поједини народи не могу, као ни поједини људи, постојати и живети сами за себе, не водећи рачуна о другима. И зато ће спасење културног човечанства бити могућно само тако, ако се и у односе међу појединим народима, као и међу појединим људима, поврати дух хришћанске вере, вере љубави и вере наде. Само тако се смемо надати да ће моћи настати вечни мир међу народима и братство међу свима људима на земљи.

Др. Борислав Лоренц
